

УДК 94(477+71) "1989-1993"

Н. Городня, д-р іст. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПОЛІТИКА США ЩОДО УКРАЇНИ ЗА ПРЕЗИДЕНТСТВА ДЖ. Г. У. БУША (1989 – 1993 РР.)

Висвітлюється політика США щодо України в умовах дезінтеграції СРСР і в перші місяці незалежності нашої держави. Досліджуються чинники, що впливали на її формування. Політика аналізується на тлі американсько-радянських і американсько-російських відносин, та основних завдань, що стояли перед США у період краху міжнародної біполярної системи. Показано підтримку адміністрацією Дж. Г. У. Буша реформ М. Горбачова, включаючи формування нового Союзу. Зроблено висновок, що врешті США здійснили вибір не між підтримкою єдності СРСР і незалежністю України, а між М. Горбачовим і Б. Єльциним, який зосередив у своїх руках більше влади. Одним з наслідків дезінтеграції СРСР адміністрація Дж. Буша вбачала потенційний російсько-український конфлікт, який намагалася попередити. Після розпаду СРСР американський уряд зробив ставку на співробітництво з Росією, а діалог з Україною обмежив переважно питаннями ядерного роззброєння. Це обумовлювалося, між іншим, складністю і масштабністю міжнародних проблем, з якими він був змушений взаємодіяти, а також виборчою кампанією 1992 р. Негативний вплив на американсько-українські відносини мала також непослідовна політика молодшої Української держави щодо ядерного роззброєння, обумовлена складними проблемами у сфері безпеки, з якими вона зіштовхнулася вже на початку свого існування. У цілому Україна, на відміну від Росії, не посідала важливого місця в зовнішньополітичному порядку денному адміністрації Дж. Г. У. Буша, хоча вона й розуміла значення нашої держави для майбутньої архітектури пострадянського простору.

Ключові слова: США, Україна, Росія, СРСР, адміністрація Дж. Г. У. Буша.

Агресія Росії проти України призвела до посилення залежності нашої держави від підтримки з боку США. Перемога на президентських виборах 2016 р. у США Д. Трампа, передвиборчі гасла якого включали нормалізацію відносин з Росією, піднімає питання про місце України і Росії у зовнішній політиці США, починаючи від республіканської адміністрації Дж. Г. У. Буша (1989 – 1993 рр.). Оскільки американська зовнішня політика має наступність, таке дослідження є підґрунтям для прогнозування політики США щодо України у 2017 – 2020 рр.

Наукова література з проблеми дослідження представлена працями вітчизняних, американських та європейських дослідників. У вітчизняній історіографії вивчення цієї наукової проблеми започаткували у середині 1990-х рр. В. Дубовик [5, 16] та О. Гарань [1, 17]. Серед новітніх досліджень – праці відомого вітчизняного американіста О. Потехіна з проблем ядерного роззброєння і їхнього впливу на політику США щодо України [7] та кандидатська дисертація С. Гвоздкова [3], у якій, між іншим, висвітлюється місце пострадянських держав в політиці США у 1990-ті рр. Концептуальне забезпечення зовнішньої політики США за президентства Дж. Г. У. Буша та міжнародний контекст зовнішньополітичних рішень його адміністрації розкрито у монографії автора цієї статті [2]. Нові джерела і праці зарубіжних вчених, пов'язані з досліджуваною проблематикою, а також розвиток міжнародної ситуації, створюють підґрунтя для подальшого її розвитку і переосмислення окремих висновків, зроблених у попередній період. Джерелами для вивчення політики США щодо України у 1989 – 1993 рр. є законодавчі акти США, Стратегії національної безпеки США 1990, 1991 і 1993 рр., слухання у комітетах зовнішньої політики Конгресу США, праці та публічні виступи президента Дж. Буша, держсекретаря Дж. Бейкера, радника з національної безпеки Б. Скоукрофта, мемуари посла України у США Ю. Щербака.

Метою цього дослідження є цілісне усебічне висвітлення політики адміністрації Дж. Г. У. Буша у 1989 – 1993 рр. щодо України у тісному взаємозв'язку з її позицією щодо реформування СРСР і політикою щодо Росії, основними завданнями, що стояли перед США у період розпаду СРСР і краху біполярної системи.

Джордж Герберт Уокер Буш був президентом США у період фундаментальної трансформації міжнародної системи, виявами якої були: завершення "холодної війни"; розпад соціалістичного табору; об'єднання Німеччини; стрімке прискорення процесів глобалізації; посилення економічних чинників міжнародного впливу дер-

жав; динамічне економічне зростання країн Східної Азії; інтенсифікація інтеграційних процесів у Європі, Америці й Азійсько-Тихоокеанському регіоні; різке зменшення вірогідності ядерної війни. Нова міжнародна ситуація створювала для США як безпрецедентні можливості, так і нові загрози у сфері безпеки. У цей час інтенсифікувалися міждержавні і внутрішні конфлікти на релігійному й етнічному ґрунті, при чому не лише в країнах Третього світу. Найбільш масштабним регіональним конфліктом була агресія Іраку проти Кувейту, що призвела до його анексії (1990 р.) і спричинила спільні дії держав-членів ООН на чолі з США, спрямовані на відновлення суверенітету Кувейту і покарання агресора.

Дж. Г. У. Буш продовжив політику свого попередника Р. Рейгана, в адміністрації якого він був віце-президентом, щодо нормалізації відносин і налагодження співробітництва з СРСР. Підхід до відносин з СРСР, вперше проголошений Дж. Бушем 12 травня 1989 р., передбачав припинення стратегії стримування і підтримку реформ М. Горбачова [12]. Згідно зі Стратегією національної безпеки США 1990 р., американський уряд прагнув інтегрувати СРСР у міжнародну систему як конструктивного партнера, був зацікавлений в успіху політичних і економічних реформ у цій державі. Крім того, стратегічним пріоритетом США залишалися відносини з СРСР як наддержавою у військовій сфері [20].

Адміністрація Дж. Буша виробила гарні робочі відносини з М. Горбачовим і була зацікавлена у розвитку співробітництва з СРСР з широкого кола глобальних проблем у сфері безпеки. Реалізація М. Горбачовим концепції "нового мислення" у міжнародних відносинах дозволила розблокувати діяльність Ради Безпеки ООН для урегулювання міжнародних криз. Він підтримував керовану Америкою коаліцію сил ООН під час війни у Перській затоці й нові ініціативи США з контролю над озброєнням. Завдяки позиції М. Горбачова відбулася мирна ліквідація прорадянських комуністичних режимів у Східній Європі. США високо цінували це й повністю підтримували зусилля М. Горбачова з реформування СРСР у напрямку надання республікам більшої автономії у рамках Союзу.

До листопада 1991 р. США не мали ніякої політики щодо України, хоч у 1989 – 1990 рр. Конгрес і схвалив два символічні документи на підтримку українців: лист Сенату від 15 листопада 1989 р. до президента Дж. Буша з питання легалізації заборонених в СРСР українських церков, а також спільну резолюцію двох палат про відзначення у 1990 р. тижня пам'яті голодо-

мору в Україні 1932 – 1933 рр. й політики русифікації, спрямованої на знищення української самобутності (во-на була підписана президентом 6 березня 1990 р.) [4].

Після перших вільних виборів у березні 1990 р. ситуація у СРСР почала стрімко змінюватися. У березні Литва проголосила незалежність. 12 червня 1990 р. Росія проголосила суверенітет, за нею послідували інші республіки. У червні 1990 р. Рух України за перебудову вперше виступив з вимогами незалежності України, у жовтні цю мету підтримав його з'їзд. У вересні 1990 р. голова секретаріату Руху, колишній політв'язень М. Горинь відвідав Вашингтон. Представники діаспори організували його зустріч з деякими членами адміністрації, включаючи секретаря оборони Д. Чейні, хоча очікуваної зустрічі з президентом і держсекретарем не відбулося [17]. У червні 1991 р. Б. Єльцин був обраний президентом Росії. Його боротьба за розмежування владних повноважень з президентом СРСР М. Горбачовим виявилася одним з основних чинників краху СРСР. Принаймні такої думки дотримувалися президент Дж. Буш і його радник з національної безпеки Б. Скоукрофт [14, с. 556-557].

Позиція адміністрації Дж. Буша в умовах стрімких змін в СРСР полягала в тому, щоб не завдати шкоди реформаторським зусиллям М. Горбачова. Єдиною відповіддю Вашингтона на організовану Москвою економічну блокаду Литви було відкладення на місяць підписання угоди про надання СРСР статусу "найбільш сприятливої нації" в торгівлі (тобто нормально-го, без обмежень, торговельного статусу). Коли у січні 1991 р. Москва використала у Литві війська, реакція США на ці дії була стриманішою, ніж європейських держав. Вона пояснювалася, між іншим, зосередженістю Дж. Буша на операції "Буря в пустелі" в Іраку, що здійснювалася за підтримки СРСР.

Водночас, з весни 1990 р. американські експерти почали розглядати можливість розпаду СРСР. У жовтні 1990 р. у Раді із зовнішніх справ, одному з провідних аналітичних центрів США, відбувся симпозиум з національного питання в СРСР, на якому були розглянуті проблеми, що могли виникнути у випадку його дезінтеграції. Рекомендації експертів включали розширення контактів американського уряду з республіками СРСР, встановлення в них офіційної присутності США та надання їм прямої допомоги (в обхід центру) [1].

Згідно з цими рекомендаціями, весною 1991 р. було відкрито консульство США у Києві. Рішення про це було досягнуто ще в листопаді 1985 р. на історичній зустрічі між Р. Рейганом та М. Горбачовим у Женеві. В офіційному прес-релізі Білого дому, широко цитованому в українській пресі, зазначалося, що це "корисний і практичний крок, що започатковує офіційну американську присутність у цьому важливому радянському сільськогосподарському, культурному і комерційному центрі, який щороку відвідують тисячі громадян США" [4]. Водночас представники США підкреслювали, що цей захід не означав підтримку Америкою ідеї незалежності України.

Під час обговорення питання про ситуацію в СРСР в сенатському комітеті з міжнародних справ 28 лютого і 6 березня 1991 р. радник Держдепартаменту Р. Зоелік зазначав, що адміністрація не підтримує дезінтеграцію СРСР і не розглядає критеріїв для визнання незалежності радянських республік, крім Балтійських держав [25, с. 36]. Така позиція обумовлювалася тим, що США ніколи не визнавали включення останніх до складу СРСР [24, с. 4].

У липні 1991 р. Дж. Буш і М. Горбачов підписали Договір про скорочення стратегічного озброєння (START/СТАРТ), який був першим документом про скорочення,

а не просто обмеження ядерної зброї. У цьому ж місяці відбулася зустріч держав "великої сімки", на якій за ініціативи Німеччини обговорювалося питання про суттєве збільшення ними фінансової допомоги СРСР. Проте США не підтримали цю ініціативу. За збільшення фінансової допомоги Радянському Союзу у США виступали голова Комітету військової служби сенату С. Нанн і конгресмен Л. Аспін, які розробили відповідний план. Проте він був відкинтий обома партіями. Критики доводили, що гроші були потрібні вдома, для відновлення американської економіки, що переживала рецесію. Іншою причиною було надто нестабільне економічне становище СРСР. Дж. Буш не міг ігнорувати позицію Конгресу і обох партій напередодні чергових виборів, на яких він планував переобиратися на другий термін [23, с. 43]. До цього питання повернулися в кінці серпня 1991 р., коли "велика сімка" зустрілася в Лондоні. План збільшення фінансової допомоги знову було відкинута. Натомість було рекомендовано додаткове надання СРСР продовольства і медикаментів. 70% цієї допомоги мала постачати Європа [17].

У липні 1991 р. обговорювалася також можливість візиту Дж. Буша до України. М. Горбачов виступав проти цього. Радник радянського посольства в США С. Четвериков звернувся до Ради національної безпеки США з конфіденційним посланням Москви, яке вміщувало рекомендації президенту США поїхати замість Києва до Ставрополя. Дж. Буш, намагаючись уникнути будь-якого загострення протиріч між Москвою і Києвом, погодився скасувати свій візит, проте відповідальність за це покладав на Москву. Оскільки це неминуче викликало б негативну реакцію Києва, М. Горбачов був змушений погодитися, хоч знав, що в Україні багато хто розцінював цей візит як знак підтримки курсу на незалежність [8].

Напередодні від'їзду Дж. Буша до Києва він зустрівся в Москві з М. Горбачовим. Під час цієї зустрічі президент СРСР кілька раз звертався до теми громадянської війни в Югославії, переконуючи, що відокремлення України може привести до війни югославського зразку, але більш масштабної, що охопить величезну територію і може викликами ядерний конфлікт [1; 17]. Оскільки Дж. Буш особисто робив усе, щоб не підривати позиції М. Горбачова [14, с. 505], він вніс кілька правок до проекту промови у Верховній Раді України, підготовленого, очевидно, К. Райс, щоб зробити її "більш чуливою до проблем Горбачова" [8], а також показав йому цей текст.

Будучи свідком і одним з безпосередніх учасників прийому Дж. Буша в Києві, Ю. Щербак, посол України у США в 1994 – 1998 рр., докладно описує його – українську гостинність, яка викликала відповідну реакцію американської делегації, відвідини президентом Дж. Бушем Бабиного Яру і його резонансний виступ у Верховній Раді України. За словами Ю. Щербака, незважаючи на компліменти на адресу гостинних українців, цитати з творів О. Довженка і Т. Шевченка, обіцянки допомогти жертвам Чорнобиля тощо, в текст промови були закладені ідеї, неприйнятні для київської аудиторії, передусім "заклик (фактично – погроза) до відмови України від курсу на незалежність" [8].

У своїй промові Дж. Буш відзначив прагнення США мати гарні відносини з республіками Радянського Союзу і водночас озвучив підтримку проекту нового Союзного договору ("Угоди 9+1"). Найбільш резонансною була його заява: "Свобода – це не те саме, що незалежність. Американці не підтримуватимуть тих, хто бореться за незалежність, але має на меті замінити далеку тиранію місцевою деспотією. Вони не допомагати-муть тим, хто пропагує самовбивчий націоналізм, оснований на етнічній ненависті" [11]. Хоч останню фразу

багато хто сприйняв як послання грузинському президенту Звіаду Гамсахурдія, але ці застереження стосувалися й київських слухачів [17].

Ця промова, за якою, з подачі коментатора газети "Нью Йорк Таймс" У. Сафіра, закріпилася назва "курча по-київськи" (Chicken Kiev Speech), викликала велике розчарування українських націонал-демократів та української діаспори в Америці. Дехто оцінив її як найбільш невдалу з промов Дж. Буша за період його президентства. Проте з сучасної перспективи її можна оцінити інакше. Хоч Дж. Буш не розумів українських реалій, він знав, що у разі незалежності України йому доведеться мати справу з українськими комуністичними лідерами, яких він вважав менш передбачуваними, ніж М. Горбачов. Наявність ядерної зброї на території України ще більше ускладнювала ситуацію.

Невдала спроба серпневого перевороту суттєво змінила ситуацію в СРСР і завдала непоправного удару по авторитету М. Горбачова. Він більше не міг утримувати республіки під владою центру. Україна і Балтійські республіки проголосили незалежність, Б. Єльцин в Росії усе більше перебирав на себе владні повноваження. 27 серпня 1991 р. 12 країн Європейської спільноти визнали незалежність Балтійських держав. Дж. Буш відклав це рішення на кілька днів, до 2 вересня, після того, як це зробить Радянський Союз.

Серпневий путч, що засвідчив слабкість М. Горбачова, суттєво вплинув на позицію Вашингтона. Хоч адміністрація Дж. Буша усе ще продовжувала підтримувати єдність СРСР і М. Горбачова, у Вашингтоні посилювалися дискусії: можливо, краще надати підтримку республікам або Б. Єльцину, позиції якого після путчу значно зміцнилися і який міг бути кращим лідером оновленого Союзу, ніж М. Горбачов [23, с. 4]. Адміністрація Дж. Буша виявилася поділеною на дві групи. До першої групи, що продовжувала підтримувати М. Горбачова, належали президент Дж. Буш, держсекретар Дж. Бейкер, радник президента з національної безпеки Б. Скоукрофт, голова Об'єданого комітету начальників штабів збройних сил К. Пауел, помічник президента у справах СРСР К. Райс. Секретар оборони Д. Чейні очолював другу групу, яка підтримувала Б. Єльцина [10, с. 560] і передбачала близький розпад СРСР.

26 серпня 1991 р. на прес-конференції Дж. Буш знову заявив про підтримку Союзної угоди і акцентував на життєвій необхідності для республік якомога швидше урегулювати свої відносини з центром, насамперед в економічній сфері. Стосовно можливості визнання незалежності України, він зазначив: "Нам треба зачекати і подивитися на розвиток подій... Все відбувається дуже, дуже швидко" [13]. На його думку, проголошення незалежності України ще не означало розпаду СРСР. Так вважав М. Горбачов і переконував у цьому Дж. Буша.

Перший офіційний коментар США стосовно майбутнього СРСР був зроблений держсекретарем Дж. Бейкером 5 вересня 1991 р. П'ять принципів політики США включали: мирне вирішення долі СРСР народами кожної з республік, демократичні вибори, повагу до прав людини і національних меншин, можливість зміни кордонів лише у відповідності з принципами ОБСЄ. Дж. Бейкер висловив також надію на продовження існування певної центральної влади, з якою США і їхні союзники могли б співпрацювати. [23, с. 46].

Позиція адміністрації Дж. Буша щодо України почала змінюватися в кінці листопада 1991 р. Резолюція Сенату, схвалена 20 листопада 1991 р., закликала президента визнати Україну, якщо референдум 1 грудня підтвердить декларацію українського парламенту про незалежність. Проти цього були фахівці з ядерної без-

пеки, які вважали, що в інтересах США якомога менша дезінтеграція СРСР, і рекомендували підтримувати союз республік на противагу незалежності [17]. Адміністрація почала схилитися до визнання незалежності республік за певних умов.

27 листопада 1991 р. у Білому домі відбулася зустріч Дж. Буша з групою американців українського походження, на якій президент повідомив, що США визнають незалежність України невдовзі після референдуму 1 грудня у разі її підтримки більшістю населення. Визнання М. Горбачова не було обов'язковою передумовою для цього, проте зазначалося, що адміністрація Дж. Буша визнає офіційно Україну лише після того, як це не зробить Росія [23, с. 44-45]. Тобто це рішення адміністрації Дж. Буша відображало передусім нове ставлення до Росії на чолі з Б. Єльциним. Воно було не лише згодою США на дезінтеграцію СРСР, але вибором на користь Б. Єльцина.

Інформація про цю зустріч і зроблені на ній обіцянки швидко потрапила в пресу, чого адміністрація намагалася уникнути. Після цього вона була змушена відкрито говорити про зміни у своїй політиці до республік. На думку аналітиків газет "Нью Йорк Таймс" і "Лос Анжелес Таймс", на трансформацію позиції Дж. Буша щодо визнання незалежності України вплинули результати позачергових виборів до Сенату у штаті Пенсільванія. Голосування проти кандидатури колишнього генерального прокурора Р. Торнбурга, підтриманого Дж. Бушем, розцінювалося оглядачами як знак протесту виборців зі східноєвропейським корінням проти недостатньої підтримки адміністрацією прагнення радянських республік до незалежності. За оцінкою У. Ньюмана, якщо це дійсно мало значення для президента, то він розраховував, що зміни в політиці посилять його популярність серед частини виборців напередодні президентських виборів [23, с. 44].

Проте найбільше Дж. Буша і його команду турбувало, щоб різкі зміни в політиці щодо СРСР не зашкодили відносинам між Києвом і Москвою. Зі слів держсекретаря Дж. Бейкера, адміністрація хотіла бути впевненою, що дезінтеграція СРСР відбудеться мирно, бо інакше виникав ризик сценарію "Югославії з ядерної зброєю" [10, с. 562]. Першочерговим завданням у зв'язку з цим було попередження конфлікту між Україною і Росією. Про таку потенційну загрозу свідчила розмова Дж. Бейкера з міністром закордонних справ СРСР Е. Шевардзє 25 листопада 1991 р. Він висловив думку, що відмова України від вступу до Союзу призведе до непередбачуваних наслідків, передусім до проблем у відносинах України й Росії через статус Криму і Донбасу, населених переважно росіянами, можливо, також через Східну Україну [10, с. 560-561]. У мемуарах Дж. Буша і Б. Скоукрофта також зазначається, що найменше, чого хотіли США, це конфлікту між Росією й Україною у будь-якій формі. Так, це могла бути економічна війна, у разі, якщо Росія застосує щодо України світові ціни на нафту, а Україна припинить постачання в Росію промислової продукції і продовольства [14, с. 550-551].

1 грудня 1991 р. відбувся референдум, який, як і передбачалося, переважною більшістю голосів підтримав незалежність України і обрав її президентом Л. Кравчука. 3 грудня Дж. Буш зателефонував Л. Кравчуку, привітав його з обранням і висловив очікування США, що Україна позбавиться від ядерної зброї, дотримуватиметься принципів ОБСЄ, піклуватиметься про свої кордони і гарантуватиме права національних меншин [14, с. 554].

Навіть після референдуму М. Горбачов зберігав переконання, що Україна залишиться в Союзі, як через "величезну російську проблему" [14, с. 550], так і широкі повноваження, які надавав державам-членам Союзний

договір, включаючи право на самостійну зовнішню політику. Його попередній текст був узгоджений Державною Радою 25 листопада. Проте лідери Росії, України і Білорусії Б. Єльцин, Л. Кравчук і С. Шушкевич не підтримували плани президента СРСР, що засвідчила їхня зустріч у Біловезькій пущі 8 грудня 1991 р. і прийняті на ній рішення.

Одразу після підписання ними угоди про створення Співдружності незалежних держав (СНД) замість нового Союзного договору, Б. Єльцин зателефонував Дж. Бушу, щоб заручитися підтримкою США, ще до того, як повідомив про це рішення М. Горбачова [14, с. 554-556]. Хоч М. Горбачов різко засудив Співдружність як "незаконне" утворення, США підтримали цю структуру, оскільки, за словами Дж. Бейкера, в ситуації, що склалася, вона могла служити механізмом для посередництва у диспутах між новими незалежними державами [10, с. 583].

12 грудня у виступі в Принстонському університеті Дж. Бейкер оприлюднив критерії визнання Америкою нових держав, розташувавши їх в такому порядку: 1) військова, особливо ядерна, безпека, 2) демократія; 3) ринково-орієнтована економіка [23, с. 47]. Після отримання позитивної відповіді від урядів України, Росії, Білорусії, а також Вірменії, Казахстану і Киргизстану, що приєдналися до СНД, стосовно дотримання цих принципів і міжнародних зобов'язань СРСР, 25 грудня США визнали незалежність цих держав.

21 січня 1992 р. США підняли рівень свого представництва у Києві з консульства до посольства, хоч перший посол США в Україні Уільям Грін Міллер приніс присягу лише у жовтні 1993 р. З 1992 р. США приєдналися до економічної допомоги європейських держав колишнім радянським республікам для полегшення їхнього переходу до ринкової економіки. У січні 1992 р. США ініціювали Координаційну конференцію з питання допомоги новим незалежним державам для уникнення в них гуманітарної катастрофи. Її результатом стала Операція "Надання надії", у рамках якої до цих держав, включаючи Україну, постачалися їжа, паливо, медикаменти тощо. Основоположним документом для підтримки Америкою України та інших держав СНД був "Акт на підтримку свободи Росії та інших євразійських демократій, що виникають" (FREEDOM), що вступив у дію в жовтні 1992 р. [9].

У перші місяці 1992 р. в політиці США виявилася тенденція будувати з Росією Б. Єльцина такі ж відносини, як до того з Радянським Союзом М. Горбачова. Не зважаючи на відсутність у Вашингтоні консенсусу з цього питання, адміністрація Дж. Буша зробила ставку на Росію як єдину державу, здатну бути правонаступницею СРСР. Американські експерти вважали, що багато чинників, які обумовили американсько-радянське співробітництво в період М. Горбачова, сприятимуть також американсько-російській співпраці. Існували розрахунки на формування особливих відносин між США і Росією у сфері безпеки.

Фред Чарльз Ікле, заступник секретаря оборони з питань політики в адміністрації Р. Рейгана, а на початку 1990-х рр. науковець вашингтонського Центру стратегічних і міжнародних досліджень, писав, що з серпня 1991 р. відносини між США і Росією вступили в стадію гнучкості, пристосування, що створювало унікальну можливість американсько-російського співробітництва у сфері безпеки. Найбільш перспективним напрямком, на його думку, було формування американсько-російської оборонної спільноти як програми розширення співробітництва, розбудови зв'язків між військовим істеблішментом двох держав [18, с. 9-10]. Розглядалися також перспективи залучення до цієї спільноти інших пострадянських республік. Інші підходи передбачали більш

обмежену форму американсько-російського партнерства. Водночас визнавалося, що співробітництво у сфері безпеки між США і Росією могло не реалізуватися через глибоко вкорінену підозру між ними [15, с. 6-7].

На порядку денному американсько-російських відносин у 1992 р. були дві найбільш нагальні проблеми – ядерна зброя і економічна допомога. Оскільки 1992 р. був роком президентських виборів у США, порядок денний їхньої політики щодо пострадянських держав, включаючи Росію, був дуже обмеженим [24, с. 12].

Найбільшою загрозою для безпеки США після закінчення "холодної війни" адміністрація Дж. Буша вважала ядерне розповсюдження. Найбільше Вашингтон був стурбований розвитком подій за такими можливими сценаріями: продаж безробітними радянськими вченими своїх послуг державам чи недержавним акторам, які прагнуть створити власний ядерний арсенал; викрадення ядерних матеріалів, що зберігалися на радянських об'єктах без належної охорони; нелегальний трансфер технологій [24, с. 9]. Перше завдання адміністрації у напрямку урегулювання цієї проблеми бачилося в тому, щоб лише Росія залишилася ядерною державою. Тим більше, що Вашингтон мав давні традиції діалогу з Москвою з проблем ядерної безпеки.

У відносинах з Україною США були зосереджені передусім на виконанні Україною своїх міжнародних зобов'язань щодо ядерного роззброєння. Непослідовні дії України у цьому питанні шкодили міжнародній репутації Києва і викликали негативну реакцію Вашингтона. Однією з причин непослідовної й неадекватної позиції України були напружені відносини з Росією, що примушували дбати про механізми захисту її безпеки і територіальної цілісності. Одразу після того як СРСР перестав існувати, виникли проблеми Чорноморського флоту та поділу зарубіжної власності СРСР, Росія виявила претензії на "спеціальні права" на пострадянському просторі. Найбільш гострою виявилася проблема Криму. У січні 1992 р. російський парламентський комітет запропонував переглянути законність передачі Україні Криму в 1954 р. [17]. Через тиск з боку Росії і відсутність компенсації за ядерні матеріали 12 березня 1992 р. Л. Кравчук оголосив тимчасове припинення вивезення тактичної ядерної зброї до Росії. Такі дії були розцінені на Заході як "безвідповідальні", такі, що загрожують міжнародному миру. Так, "Нью Йорк Таймс" рекомендувала американському уряду використати погрозу припинити допомогу Україні, щоб примусити її виконувати свої зобов'язання [17].

5-11 травня 1992 р. перша офіційна делегація України, очолювана президентом Л. Кравчуком, відвідала Вашингтон, де підписала низку документів – політичну декларацію, меморандум про взаєморозуміння між урядом України і США, угоди про торговельні відносини, захист навколишнього середовища і гуманітарне та науково-технічне співробітництво. Тоді ж у Вашингтоні було відкрито Посольство України. З 22 червня 1992 р. вступила в силу Торговельна угода між Україною і США, яка гарантувала взаємний тарифний режим "найбільш сприятливої нації" у двосторонній торгівлі [9]. Основний зміст переговорів стосувався виконання Україною зобов'язань щодо ядерного роззброєння.

23 травня Україна, Росія, Білорусь і Казахстан підписали в Лісабоні протоколи, які стосувалися Договору про скорочення стратегічного озброєння (СТАРТ) від 31 липня 1991 р. Окрім цього, вони підтвердили зобов'язання забезпечити вивезення стратегічної ядерної зброї до Росії і взяли зобов'язання приєднатися до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) як без'ядерні держави в якомога короткий термін [доклад-

ніше див: 7]. У середині травня кримський парламент проголосив незалежність Криму від України, а Верховна Рада Росії прийняла рішення про незаконність передачі Криму Україні в 1954 р. У цих умовах Україна була змушена забезпечити себе підтримкою США, яка була неможлива без виконання Києвом зобов'язань щодо ядерного роззброєння.

Проте в Україні виникли гострі дискусії з цього питання, у результаті чого договір СТАРТ не був ратифікований Верховною Радою. У листопаді 1992 р. прем'єр-міністр Л. Кучма заявив, що Україна не буде передавати стратегічну зброю Росії. До кінця 1992 р. справа ядерного роззброєння України зайшла у глухий кут. У зв'язку з цим, за оцінкою О. Гараня, з точки зору американської суспільної думки Україна потрапила в одну категорію з Північною Кореєю, Іраком і Лівією [17].

Крім проблем, пов'язаних з ядерним роззброєнням України, виникли ще кілька, які, на думку відомого американського науковця українського походження О. Мотіля, були спричинені помилками недосвідченої української дипломатії. Так, вирішальні дії щодо створення Україною власних збройних сил були здійснені вже після підписання Л. Кравчуком угод про створення СНД, що передбачали спільне військове командування. Претензії України на увесь Чорноморський флот сприяли погіршенню українсько-російських відносин [17]. Це впливало також на ставлення до України з боку США.

Американсько-українські відносини почали змінюватися на краще лише у 1994 р. на другому році президентства Б. Клінтона. Цьому сприяли розчарування Вашингтона політикою Росії, вироблення глобальної стратегії національної безпеки США, зміни у підходах американських експертів до держав пострадянського простору. Головними, глибинними і довготерміновими чинниками уваги і прихильності США до України в цей час, за аналізом провідного українського американіста Є. Камінського, були: розуміння того, що із завершенням "холодної війни" ситуація в Європі за деякими параметрами ускладнилася, а Україна як держава, розташована у центрі континенту, має важливе значення; поступове наростання великодержавницьких тенденцій у політичному житті Росії; сприйняття слушності ідеї З. Бжезінського, що з поверненням України до складу Росії остання механічно стає "імперією"; усвідомлення взаємозв'язку стабільного розвитку України із безпекою у Східно-Центральній Європі, інтерес до якої у США є традиційним [6].

Погоджуємося з оцінкою британського історика Тараса Кузіо, який характеризував політику США щодо України у 1991 – 1994 рр. як "відсутність інтересу". Зміни в ній, за його спостереженням, завжди співпадали зі змінами у відносинах з Росією, що й відбулося у 1994 р. [19]. У цьому році американсько-український діалог було розширено. У січні 1994 р. український парламент ратифікував договір СТАРТ, а 5 грудня 1994 р. відбулося приєднання України до ДНЯЗ.

Таким чином, за президентства Дж. Г. У. Буша США усіяло підтримували реформи М. Горбачова, включаючи підписання нового союзного договору з більшою автономією республік на противагу їхній незалежності. Врешті США зробили вибір не між підтримкою єдності СРСР і незалежністю України, а між М. Горбачовим і Б. Єльциним, який зосередив у своїх руках більше владних важелів. У питанні про незалежність України адміністрація Дж. Буша враховувала потенційну загрозу російсько-українського конфлікту і намагалася попередити його.

Після розпаду СРСР Вашингтон зробив ставку на співробітництво з Росією, а діалог з Україною обмежив переважно питаннями ядерного роззброєння. Непослідовна політика молодшої Української держави, яка одразу після створення зіштовхнулася зі складними проблемами у сфері безпеки, негативно вплинула на її імідж у США. Оцінюючи політику Дж. Буша щодо України, слід брати до уваги складність і масштабність міжнародних проблем, з якими була змушена взаємодіяти його адміністрація, та його потребу зосередитися на виборчій кампанії 1992 р. Проте в цілому Україна, на відміну від Росії, не посідала важливого місця в зовнішньополітичному порядку денному адміністрації Дж. Г. У. Буша, хоча у Вашингтоні й розуміли значення України для майбутньої архітектури пострадянського простору.

Список використаних джерел

1. Гарань О. Дезінтеграція СРСР і Україна: виклик для США / О. Гарань // Українська державність у XX столітті: Історико-політологічний аналіз / Ред. кол.: О. Дергачов (кер. авт. кол.), Є. Бистрицький, О. Білий, І. Бураковський, Дж. Мейс, В. Полохало, М. Томенко та ін. – К.: Політ. думка, 1996.
2. Городня Н.Д. Східна Азія у зовнішній політиці США (1989 – 2013 рр.) / Н. Д. Городня. – К.: Прінт-Сервіс, 2014. – 528 с.
3. Гвоздков С.Ю. Еволюція позиції США щодо інтеграційних проєктів Росії на пострадянському просторі (1991 – 2014 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Гвоздков С. Ю.; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2016. – 19 с.
4. Губарець В.В. На шляху до свободи: Україна і США у 1985 – 1991 рр. очима преси українців Північної Америки / В. В. Губарець // Наукові записки Інституту журналістики. – 2006. – Т. 23. – С. 47-53.
5. Дубовик В.А. Політика США по відношенню до незалежної України (1991 – 1994 рр.). Аналіз концепції американської політології: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Дубовик В. А.; Одес. держ. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 1996. – 24 с.
6. Камінський Є. Прорив у двосторонніх відносинах / Є. Камінський // Українська державність у XX столітті: Історико-політологічний аналіз / Ред. кол.: О. Дергачов (кер. авт. кол.), Є. Бистрицький, О. Білий, І. Бураковський, Дж. Мейс, В. Полохало, М. Томенко та ін. – К.: Політ. думка, 1996.
7. Потехін О.В. Політика США у сфері нерозповсюдження ядерної зброї та Україна / О. В. Потехін // Американська історія і політика. – 2016. – № 2. – С. 100-107.
8. Щербак Ю. Україна на "шахівниці" Буша-старшого [Електронний ресурс] / Ю. Щербак // День. – 2004. – 21 травня. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/nota-bene/ukrayina-na-shahivnici-busha-starshogo>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 07.02.2016.
9. U.S. Department of State Background Notes: Ukraine, June 1997 [Електронний ресурс] // U.S. Dept. of State Country Background Notes Archive. – Режим доступу: <http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/bgnotes/eur/ukraine9706.html>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 07.02.2016.
10. Baker J.A. III. The Politics of Diplomacy. Revolution, War and Peace, 1989 – 1992 / J.A. Baker, T.M. Defrank. – New York: G. P. Putman's sons, 1995. – 687 p.
11. Bush G. Remarks to the Supreme Soviet of the Republic of the Ukraine in Kiev, Soviet Union. August 1, 1991 [Електронний ресурс] / G. Bush // The American Presidency Project. – Режим доступу: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=19864>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 12.03.2016.
12. Bush G. Remarks at the Texas A&M University Commencement Ceremony in College Station. May 12, 1989 [Електронний ресурс] / G. Bush // The American Presidency Project. – Режим доступу: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=17022>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 12.03.2016.
13. Bush G. The President's News Conference with Prime Minister Mulroney of Canada in Kennebunkport, Maine. August 26, 1991 [Електронний ресурс] / G. Bush // The American Presidency Project. – Режим доступу: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=19928>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 12.03.2016.
14. Bush G. A World Transformed / G. Bush, B. Scowcroft. – New York: Alfred A. Knopf, 1998. – 624 p.
15. Goodby J. Introduction / J. Goodby // The Limited Partnership: Building a Russian-US Security Community / Ed. by J.E. Goodby and B. Morel. – Oxford: Oxford University Press; Stockholm: Stockholm International Peace Research Institute, 1993. – P. 3-8.
16. Dubovyk V. U.S.-Ukraine Relations. The Long Road to Strategic Partnership [Електронний ресурс] / V. Dubovyk // PONARS Policy Memo. – 2006. – № 424. – Режим доступу: <http://www.ponarseurasia.org/rul/memo/us-ukraine-relations-long-road-strategic-partnership>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 09.03.2016.
17. Haran O. Disintegration of the Soviet Union and the U.S. Position on the Independence of Ukraine [Електронний ресурс] / O. Haran //

Discussion Paper 95-09, Center for Science and International Affairs, John F. Kennedy School of Government, Harvard University, August 1995. – Режим доступу: http://belfercenter.ksg.harvard.edu/publication/2933/disintegration_of_the_soviet_union_and_the_us_position_on_the_independence_of_ukraine.html. – Назва з екрану. – Дата звернення: 12.03. 2016.

18. Ікле F.C. The Case for a Russian-US Security Community / F. C. Ікле // *The Limited Partnership: Building a Russian-US Security Community* / Ed. by J. E. Goodby and B. Morel. – Oxford: Oxford University Press; Stockholm: Stockholm International Peace Research Institute, 1993. – P. 9-24.

19. Kuzio T. Ukraine's Relations with the West: Disinterest, Partnership, Disillusionment / T. Kuzio // *European Security*. – 2003. – Vol.12. – № 2. – P. 21-44.

20. National Security Strategy of the United States. – Washington D.C.: The White House, 1990. – 32 p.

21. National Security Strategy of the United States. – Washington D.C.: The White House, 1991. – 34 p.

22. National Security Strategy of the United States. – Washington D.C.: The White House, 1993. – 21 p.

23. Newmann W. W. History Accelerates: The Diplomacy of Co-operation and Fragmentation / W. W. Newmann // *The Limited Partnership: Building a Russian-US Security Community* / Ed. by J. E. Goodby and B. Morel. – Oxford: Oxford University Press; Stockholm: Stockholm International Peace Research Institute, 1993. – P. 40-54.

24. Stent A. E. The Limits of Partnership. U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century / A. E. Stent. – Princeton, Oxford: Princeton University Press, 2014. – 393 p.

25. Soviet Disunion: The American Response: Hearings before the Subcommittee on European Affairs of the Committee on Foreign Relations, United States Senate, One Hundred Second Congress, First session, February 28 and March 6, 1991. – Washington D.C.: U.S. G.P.O., 1991. – 125 p.

References

1. HARAN, O. (1996) Dezintehratsiia SRSR i Ukraina: vyklyk dla SSHA. In: A. Derhachov (ed.) *Ukrainska derzavnist u XX stolitti: Istoryko-politologichniy analiz*. Kyiv: Politychna dumka.

2. GORODNIA, N. (2014) *Shidna Aziia u zovnishniy politytsi SSHA (1989 – 2013)*. Kyiv: Print-servis.

3. GVOZDKOV, S. (2016) *Evolutsia pozutsii SSHA shchodo integratsiynykh proektiv Rosii na postradianskomy prostory (1991 – 2014)*. Abstract of unpublished thesis (PhD of Historical Sciences), Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv.

4. GUBARETS, V. (2006) Na shliahu do svobody: Ukraina i SSHA u 1985 – 1991 rr ochuma presy ukrainsiv Pivnichnoi Ameriky. *Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky*. 23, 47-53.

5. DUBOVYK, V. (1996) *Polityka SSHA po vidnoshenniu do nezaleznoi Ukrainy (1991 – 1994)*. Analiz kontseptsii amerykanskoj politologii. Abstract of unpublished thesis (PhD of Historical Sciences), Illia Mechnikov University of Odesa, Odesa.

6. KAMINSKYI, Y. E. (1996) Proryv u dvostoronnih vidnosynah. In: A. Derhachov (ed.) *Ukrainska derzavnist u XX stolitti: Istoryko-politologichniy analiz*. Kyiv: Politychna dumka.

7. POTIEHIN, O. (2016) Polityka SSHA u sferi nerozpozviudzenia yadernoi zbroi ta Ukraina. *Amerykanska istoria i polityka*. 2, 100-107.

8. SHCHERBAK, Yu. (2004) Ukraina na shahivnytsi Busha-starshogo. *Den*. [Online] 21st May. Available from: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/nota-bene/ukrayina-na-shahivnici-busha-starshogo>. [Accessed: 7th February 2016].

9. U.S. Department of State Background Notes: Ukraine, June 1997. *U.S. Dept. of State Country Background Notes Archive*. [Online]. Available from: <http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/bgnotes/eur/ukraine9706.html>. [Accessed: 7th February 2016].

10. BAKER III, J. A., DEFRANK, T. M. (1995) *The Politics of Diplomacy. Revolution, War and Peace, 1989 – 1992*. New York: G. P. Putman's sons.

11. BUSH, G. (1991) Remarks to the Supreme Soviet of the Republic of the Ukraine in Kiev, Soviet Union. August 1, 1991. *The American Presidency Project*. [Online]. Available from: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=19864>. [Accessed: 12th March 2016].

12. BUSH, G. (1989) Remarks at the Texas A&M University Commencement Ceremony in College Station. May 12, 1989. *The American Presidency Project*. [Online]. Available from: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=17022>. [Accessed: 12th March 2016].

13. BUSH, G. (1991) The President's News Conference with Prime Minister Mulroney of Canada in Kennebunkport, Maine. August 26, 1991. *The American Presidency Project*. [Online]. Available from: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=19928>. [Accessed: 12th March 2016].

14. BUSH, G., SCOWCROFT, B. (1998) *A World Transformed*. New York: Alfred A. Knopf.

15. GOODBY, J. (1993) Introduction. In: J. E. Goodby, B. Morel (eds.) *The Limited Partnership: Building a Russian-US Security Community*. Oxford: Oxford University Press; Stockholm: Stockholm International Peace Research Institute, pp. 3-8.

16. DUBOVYK, V. (2006) U.S.-Ukraine Relations. The Long Road to Strategic Partnership. *PONARS Policy Memo*. [Online] 424. Available from: <http://www.ponarseurasia.org/ru/memo/us-ukraine-relations-long-road-strategic-partnership>. [Accessed: 09th March 2016].

17. HARAN, O. (1995) Disintegration of the Soviet Union and the U.S. Position on the Independence of Ukraine. *Discussion Paper 95-09, Center for Science and International Affairs, John F. Kennedy School of Government, Harvard University, August 1995*. [Online]. Available from: http://belfercenter.ksg.harvard.edu/publication/2933/disintegration_of_the_soviet_union_and_the_us_position_on_the_independence_of_ukraine.html. [Accessed: 12th March 2016].

18. IKLE, F. C. (1993) The Case for a Russian-US Security Community. In: J. E. Goodby, B. Morel (eds.) *The Limited Partnership: Building a Russian-US Security Community*. Oxford: Oxford University Press; Stockholm: Stockholm International Peace Research Institute, pp. 9-24.

19. KUZIO, T. (2003) Ukraine's Relations with the West: Disinterest, Partnership, Disillusionment. *European Security*. 12 (2), 21-44.

20. National Security Strategy of the United States (1990). Washington D.C.: The White House.

21. National Security Strategy of the United States (1991). Washington D.C.: The White House.

22. National Security Strategy of the United States (1993). Washington D.C.: The White House.

23. NEWMANN, W. W. (1993) History Accelerates: The Diplomacy of Co-operation and Fragmentation. In: J. E. Goodby, B. Morel (eds.) *The Limited Partnership: Building a Russian-US Security Community*. Oxford: Oxford University Press; Stockholm: Stockholm International Peace Research Institute, pp. 40-54.

24. STENT, A. E. (2014) *The Limits of Partnership. U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*. Princeton, Oxford: Princeton University Press.

25. Soviet Disunion: The American Response: Hearings before the Subcommittee on European Affairs of the Committee on Foreign Relations, United States Senate, One Hundred Second Congress, First session, February 28 and March 6, 1991. Washington D.C.: U.S. G.P.O.

Надійшла до редколегії 14.07.16

N. Gorodnia, Dr. habil., Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

U.S. POLICY TOWARDS UKRAINE DURING GEORGE H. W. BUSH PRESIDENCY (1989 – 1993)

The paper studies the U.S. policy towards Ukraine during the Soviet Union disintegration, and the first months of Ukraine's independence. It also explores the factors that influenced the shaping of the policy, which is analyzed against a background of the U.S.-Soviet and the U.S.-Russian relations and fundamental tasks of the U.S. policy in the period of a bipolar international system collapse. The research shows the George Bush's support of M. Gorbachov's reforms, including foundation of a new Union of Soviet Republics. It concludes that finally the U.S. made a choice between M. Gorbachov and B. Yeltsyn, who concentrated more power leverages, but not between the Soviet Union's unity and Ukraine's independence. Moreover, the administration foresaw a potential Russian-Ukrainian conflict and tried to avoid it. After the Soviet Union disintegration, G. Bush's administration strengthened relations with Russia, and limited its dialogue with Ukraine mostly due to the nuclear disarmament issues. The situation was determined by numerous and complex international challenges that American government had to address, and 1992 elections. Besides, the inconsistent policy of a young Ukrainian state, which faced serious security challenges and tried to keep leverages to protect its sovereignty and territorial integrity, negatively affected its relations with the USA. In general, G. Bush's administration did not rank Ukraine high in its foreign policy agenda, unlike Russia. However, it understood Ukraine's key role in the future architecture of the post-Soviet area.

Key words: the United States, Ukraine, Russia, Soviet Union, George Bush's administration.